

Міністерство освіти і науки, молоді та спорту України
Державний заклад
«ПІВДЕННОУКРАЇНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ імені К.Д. УШИНСЬКОГО»

ДОНЧАК АНДРІЙ МИХАЙЛОВИЧ

УДК 159.923.5:738.635

ПСИХОЛОГІЧНІ ЧИННИКИ ОСОБИСТІСНОГО СТАНОВЛЕННЯ
МАЙБУТНЬОГО ОФЦЕРА

19.00.07 – педагогічна та вікова психологія

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата психологічних наук

Одеса – 2012

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана у Військовому інституті Одеського національного політехнічного університету Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України.

Науковий керівник: доктор психологічних наук, професор
Снігур Людмила Анатоліївна,
Військова академія (м. Одеса),
професор кафедри гуманітарних та соціально-
економічних дисциплін.

Офіційні опоненти: доктор психологічних наук, доцент
Массанов Анатолій Вікторович,
Державний заклад «Південноукраїнський
національний педагогічний
університет імені К.Д.Ушинського»,
професор кафедри педагогічної та вікової
психології;

кандидат психологічних наук, доцент
Санніков Олександр Ілліч,
Одеський національний університет
імені І.І.Мечникова,
доцент кафедри соціальної та прикладної
психології.

Захист дисертації відбудеться «05» квітня 2012 р. о 09.00 на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 41.053.03 у Південноукраїнському національному педагогічному університеті імені К.Д. Ушинського за адресою: 65020, м. Одеса, вул. Старопортофранківська, 26, конференц-зал.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К.Д. Ушинського за адресою: 65020, м. Одеса, вул. Старопортофранківська, 36.

Автореферат розісланий «02» березня 2012 р.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

О. В. Кузнєцова

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність дослідження. На сучасному етапі реформування та розвитку Збройних сил України значно підвищуються вимоги до офіцерського складу армії, що вимагає звертання до проблеми особистісного становлення майбутнього офіцера. В останні роки дослідники все частіше привертають увагу до феномену особистісного становлення (В. В. Клименко, Д. О. Леонт'єв, С. Д. Максименко, А. В. Толстоухов), проте нез'ясованим залишається питання про його вікові закономірності та особливості прояву в конкретних професійних групах.

За даними літератури, періоду старшої юності притаманний особливо активний розвиток світогляду, смисложиттєвих цінностей та свідомості (А. В. Массанов, Т. М. Титаренко, М. І. Томчук). Саме в цьому віці особистість стикається з проблемами самоствердження як майбутнього професіонала, самоздійснення у просторі подальшого життєвого шляху, що вказує на його значення для процесів особистісного становлення.

На необхідність дослідження особистості майбутніх офіцерів вказують ряд авторів (Е. А. Афонін, М. Й. Варій, О. І. Воронов, С. М. Гречко, М. С. Корольчук, Г. В. Ложкін, О. А. Матеюк, М. О. Морозов, Т. І. Олійник, В. Б. Осіпов, Є. М. Потапчук та ін.), оскільки розвиток професійної самосвідомості, який активно відбувається під час навчання у вищому військовому навчальному закладі, тісно пов'язаний з особистісними трансформаціями та новоутвореннями.

Аналіз психологічних чинників становлення майбутнього офіцера, таких як ціннісні орієнтації (О. Ф. Хміляр, С. О. Склярів), військове покликання (Г. І. Фінін), кар'єрні орієнтації (А. П. Поплавська) вказує на значущість мотиваційно-особистісних детермінант і необхідність психологічного супроводження процесу підготовки захисників країни (Т. Т. Чегі та ін.). При цьому, подальшого вивчення потребує питання про зовнішні та внутрішні чинники особистісного становлення майбутнього офіцера, що найбільш актуально у прикладному військово-професійному аспекті.

Таким чином, недостатня теоретична і практична розробленість проблеми та її соціальна і психолого-педагогічна значущість, зумовили вибір теми «Психологічні чинники особистісного становлення майбутнього офіцера».

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Тема дисертаційного дослідження відповідає концепції виховання у Збройних силах України і виконана відповідно з науково-дослідною роботою "Патріот України", що виконувалась у Військовому інституті Одеського національного політехнічного університету (номер держреєстрації 0102U003701). Тему затверджено на засіданні вченої ради Військового інституту Одеського національного політехнічного університету (протокол № 4 від 26 березня 2008 р.) та узгоджено Радою з координації наукових досліджень у галузі педагогіки та психології в Україні

(протокол № 2 від 22 лютого 2011 р.). Автором досліджувались психологічні чинники особистісного становлення майбутнього офіцера, що є важливою складовою його підготовки як захисника країни.

Мета дослідження полягає у теоретичному обґрунтуванні та емпіричному вивченні психологічних чинників особистісного становлення майбутнього офіцера на етапі професійної підготовки у вищому військовому навчальному закладі.

Завдання дослідження:

1. На основі теоретико-методологічного аналізу проблеми уточнити характеристику особистісного становлення майбутнього офіцера.

2. Виявити зовнішні і внутрішні психологічні чинники особистісного становлення майбутніх офіцерів у вищому військовому навчальному закладі.

3. Розробити процедуру емпіричного вивчення психологічних чинників особистісного становлення майбутніх офіцерів в умовах вищого військового навчального закладу.

4. Вивчити основні типи стратегій особистісного становлення майбутнього офіцера та виділити психологічні особливості осіб, схильних до певних стратегій.

5. Розробити, апробувати та впровадити у практику програму психологічного супроводу особистісного становлення майбутніх офіцерів.

Об'єкт дослідження – процес особистісного становлення майбутніх офіцерів як захисників країни в умовах вищого військового навчального закладу.

Предмет дослідження – психологічні чинники становлення майбутніх офіцерів на етапі професійної підготовки у вищому військовому навчальному закладі.

Теоретико-методологічною основою дослідження виступають наукові погляди на особистісне в особистості (К. О. Абульханова-Славська, Б. Г. Ананьєв, Л. І. Анциферова, Л. С. Виготський, О. О. Бодальов, В. В. Клименко, Г. С. Костюк, О. М. Леонтєв, Д. О. Леонтєв, С. Д. Максименко, В. П. Москалець, Л. Е. Орбан, С. Л. Рубінштейн, Т. М. Титаренко, А. В. Толстоухов), структуру особистості і її складові (К. К. Платонов, О. П. Саннікова); положення про емоційну регуляцію (О. Я. Чебикін); розроблені підходи до проблеми життєвого шляху особистості (М. О. Зайцев, О. П. Кононко, Л. В. Сохань, Т. М. Титаренко); детермінації розвитку психіки (Л. С. Виготський, Д. Б. Ельконін, Г. С. Костюк, О. М. Леонтєв, С. Д. Максименко, С. Л. Рубінштейн); засади гуманістичної психології (А. Маслоу, К. Роджерс, К. Юнг); система уявлень про розвиток духовності та громадянськості (М. Й. Боришевський, Л. А. Снігур); уявлення про особистість військовослужбовця (М. С. Корольчук, Г. В. Ложкін, О. А. Матеюк, Є. М. Потапчук, В. В. Стасюк, М. І. Томчук, В. В. Ягупов); психологічні основи впровадження у практику особистісно та духовно орієнтованих технологій (І. Д. Бех, М. Й. Боришевський, В. В. Рибалка).

Методи дослідження: теоретичні (аналіз, узагальнення і систематизація теоретичних підходів та емпіричних результатів, що містяться у наукових літературних джерелах, емпіричні (спостереження, тестування, опитування, психомалюнок), статистичні методи обробки за допомогою комп'ютерної програми SPSS – версія 16.0, у тому числі факторний і кореляційний аналіз; методи якісного аналізу (контент-аналіз творів).

Відповідно до мети і завдань було створено психодіагностичну процедуру, спрямовану на емпіричне дослідження стратегій особистісного становлення у вищому військовому навчальному закладі. Для дослідження смислової сфери особистості, її потреб та мотивів, особистісної ідентифікації, ціннісного ставлення майбутнього офіцера до військової служби загалом, вияву громадянськості та наявності орієнтації на захист країни використовувались тест ролєвих конструктів Дж. Келлі та психомалюнок. Психологічні особливості виконання навчальних завдань у вищому військовому навчальному закладі і взаємовідносин курсантів та студентів визначались за критеріями спостережень, запропонованими А. С. Троцем. Особливості образу Я як центральної складової позиції «Я-у-Світі» вивчались за методикою «Хто Я?» М. Куна та Т. Мак-Партланта, самоактуалізація - завдяки тесту Е. Шострома (адаптація - Ю. Е. Альошин, Л. Я. Гозман, М. В. Загіка, М. В. Кроз). Вивчення суб'єктивного значення життєвих подій як важливої частини самопроектування та самоздійснення здійснювалось за допомогою методики "Психологічна автобіографія" (О. Коржова), рівень суб'єктивного контролю – за опитувальником «Шкала локусу контролю» Дж. Роттера в адаптації Є. Ф. Бажина, інтерактивної рефлексії – за методикою «Список особистісних рис А. Еткінда» Т. В. Махової, статус особистості у колективі з допомогою соціометричного дослідження Дж. Морено у модифікації Я. В. Подоляка.

Дослідження здійснювалось впродовж 2007-2010 рр. на базі Військового інституту Одеського національного політехнічного університету. На етапі експерименту кількість респондентів становила 300 майбутніх офіцерів віком від 17 до 23 років, у розвиваючому експерименті приймали участь 155 студентів та курсантів.

Наукова новизна дисертаційного дослідження визначається тим, що:

- вперше теоретично обґрунтовано модель особистісного становлення майбутнього офіцера, що представляє систему зовнішніх (організаційно-педагогічних, макро-соціально-психологічних та мікро-соціально-психологічних) та внутрішніх (вихідних та актуалізованих) чинників, вивчено етапи та механізми розгортання процесів особистісного становлення та його результативні показники – компоненти особистісного удосконалення та новоутворення; емпірично виділено типи стратегій особистісного становлення майбутнього офіцера (гуманістично-альтруїстичний, прагматично-утилітарний, гедоністично-егоїстичний), що

детерміновані сполученням внутрішніх та зовнішніх психологічних чинників; охарактеризовано психологічні особливості особистості курсантів та студентів, схильних до певних стратегій; доведено, що у курсантів-майбутніх офіцерів, у період підготовки у вищому військовому навчальному закладі спостерігається тенденція на управлінську кар'єру або на засвоєння військово-професійних знань, умінь та навичок;

- уточнено характеристику особистісного становлення майбутнього офіцера в контексті особистісно-діяльнісного підходу як процесу змінюваності курсанта-майбутнього офіцера на етапі його професійної підготовки в ході досягнення соціальної зрілості, життєвої компетентності та розвитку позиції «Я-у-Світі», яка виявляє себе особистісною ідентифікацією з військовою службою у перспективі життєвого шляху;

- набула подальшого розвитку система уявлень про психологічний супровід процесу особистісного становлення при підготовці майбутніх офіцерів.

Практичне значення роботи полягає у створенні процедури вивчення особистісного становлення майбутнього офіцера та його чинників, у розробці програми психологічного супроводу особистісного становлення майбутніх офіцерів в умовах вищого військового навчального закладу.

Результати дослідження були впроваджені у навчальний процес Військового інституту Одеського національного політехнічного університету при підготовці студентів та курсантів як майбутніх офіцерів та на курсах підвищення кваліфікації в процесі викладання вікової, педагогічної та військової психології (довідка № 677 від 28 червня 2011 р.), а також у систему занять у Національному Університеті оборони України (акт № 123 від 23 червня 2011р.), на кафедрі військової підготовки Національного університету «Одеська юридична академія» (акт № 756 від 28 червня 2011р.).

Особистий внесок автора в роботах, виконаних у співавторстві, полягає у створенні та реалізації теоретико-експериментальної моделі особистісного становлення майбутнього офіцера та його чинників; вивченні впливу ціннісного аспекту самосвідомості на життєве самовизначення майбутнього офіцера; створенні та апробації прийомів, спрямованих на особистісний розвиток майбутніх офіцерів як професійних захисників країни.

Розроблені автором наукові положення та здобуті емпіричні дані є самостійним внеском у розробку проблеми особистісного становлення майбутнього офіцера. В наукових статтях, написаних у співавторстві, доробок здобувача становить 50%. Розробки та ідеї, що належали співавторам, у дисертації не використано.

Апробація результатів дослідження відбувалася на Третньому Міжнародному науковому форумі «Суспільство XXI століття: соціально-психологічні проблеми

гармонізації і гуманізації» (16 березня 2009 р., м. Київ), Міжнародній науково-практичній конференції «Соціалізація особистості і суспільні трансформації: механізми взаємовпливу та вияви» (14-16 травня 2009 р., м. Чернівці), Міжнародній науково-практичній конференції «Психологічні проблеми становлення фахівців в умовах соціальних трансформацій» (24 листопада 2009 р., м. Київ); на Всеармійській науково-практичній конференції «Філософсько-методологічні та соціально-психологічні проблеми людського фактору в умовах переходу Збройних Сил України до професійної армії» (29 травня 2008 р., м. Київ), II Всеармійській науково-практичній конференції «Актуальні проблеми психологічного забезпечення життєдіяльності військових сил в сучасних умовах» (29 жовтня 2009 р., м. Київ); на Міжрегіональному науковому семінарі «Актуальні проблеми становлення особистості професіонала в ризиконебезпечних професіях» (25 березня 2010 р., м. Київ); на засіданнях кафедри спеціальних дисциплін Військового інституту Одеського національного політехнічного університету (2007-2011р.) та методологічному семінарі у Південноукраїнському національному педагогічному університеті імені К. Д. Ушинського (2011р.).

Публікації. Зміст та результати дисертаційного дослідження відображено у 8 публікаціях, з них, в 5 статтях, які опубліковано в наукових фахових виданнях України, та 3 тезах доповідей на наукових конференціях.

Структура та обсяг дисертаційного дослідження. Дисертація складається із вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел, додатків. Загальний обсяг дисертації становить 251 сторінку. Основний текст роботи викладено на 169 сторінках. Дисертація містить 7 таблиць, 7 додатків на 52 сторінках. Список використаних джерел, що налічує 319 найменувань, розміщених на 29 сторінках, 15 – іноземною мовою.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У вступі обґрунтовано актуальність теми, визначено мету і завдання дослідження, об'єкт, предмет, його теоретико-методологічні основи, розкриті наукова новизна і практичне значення роботи, наведені висновки про особистий внесок автора, апробацію, впровадження та публікації, що висвітлюють результати дослідження.

У першому розділі «Теоретичні засади вивчення особистісного становлення майбутніх офіцерів» здійснено огляд напрямків і підходів до вивчення сутності та чинників особистісного становлення майбутніх офіцерів як передумови їх готовності до захисту країни, конкретизовані характеристики стратегій особистісного становлення.

Аналіз сучасних підходів у дослідженні розвитку та змінності особистості вказує на нові орієнтири для переходу від психології «особистості, що змінюється у

мінливому світі» (О. Г. Асмолов) до психології «особистості, що діє і змінює себе і свій життєвий світ» (Д. О. Леонтьєв). У цьому зв'язку виникає необхідність дослідження проблематики особистісного становлення, що виражає позицію людини у світі, заданою системою загальних смислових утворень (Б. С. Братусь), сенсом життя (О. А. Будковська).

Особистісне становлення свідчить про самореалізацію особистості. Згідно з К. Юнгом, самореалізація - це процес «становлення себе» або індивідуація - розвиток самості, мета якого полягає в єднанні свідомого і несвідомого, покращенні динамічної рівноваги між ними. А. Адлер підкреслював значення мотивованості людської поведінки метою особистісного перевищення. Він наголошував на значенні руху людини від центрованості на собі (меті особистісного перевищення) до конструктивного опанування середовищем у процесі соціально-корисного розвитку. Тому особистісне становлення як характеристика буття людини, об'єктивується життєвою компетентністю, особистісною позицією «Я-у-Світі», посиленням тенденцій до професійного та особистісного самовизначення, самоствердження, самоповаги; зростанням осмисленості смисложиттєвих цінностей буття. Таким чином, основна площина руху особистісного становлення – морально-ціннісна, що розгортається, в тому числі, і в процесах оволодіння професійною діяльністю.

З точки зору особистісно-діяльнісного підходу професійний розвиток невіддільний від особистісного, регулюється на основі як суб'єктивних, так і об'єктивних чинників і є частиною життєвого шляху людини (Б. Г. Ананьєв, А. О. Деркач, Е. Ф. Зеєр, Є. О. Клімов, А. В. Массанов, Л. М. Мітіна та ін.). Сенс життя і сенс професійної діяльності можуть бути як односпрямованими, так і частково або повністю протилежним. Останнє веде до психологічної нестійкості особистості, підвищеної тривожності, втрати власного Я. Зазначені змісти особистісного і професійного можуть існувати як би паралельно: цьому сприяє використання механізмів психологічного захисту, втім, особистісне становлення може відбуватися тільки тоді, коли розвиток особистості в професії відбувається у духовно-орієнтованих спільнотах (В. І. Слободчиков). Особливим етапом для розгортання цих процесів є старший юнацький вік.

У науковій літературі (Я. В. Подоляк, Т. М. Титаренко, М. І. Томчук) показана здатність молодшої людини старшого юнацького віку не лише залежати від факторів своєї життєдіяльності, а й впливати на них, бути суб'єктом власної життєдіяльності, при цьому суб'єктність стає головним внутрішнім чинником формування життєвої позиції щодо оточення, себе та обраної професії і самореалізації себе в ній.

В контексті професійної підготовки військовослужбовця (М. О. Атаманчук, Е. А. Афонін, О. І. Воронов, С. М. Гречко, Л. М. Дунець, М. О. Морозов, В. І. Назаров, В. Б. Осіпов, М. П. Вернодубов, А. О. Тихончук та ін.) процес особистісного становлення молодшої людини старшого юнацького віку

характеризується вивершенням прагнення реалізувати свою потребу у повноті життєпроявів у колективі вищого військового навчального закладу, розкритті себе для інших та для себе (Г. В. Ложкін, Л. Ф. Железняк); розвитком громадянської позиції захисника країни, дисциплінованості у навчально-професійній сфері і орієнтацією на сумлінну службу як конституюючих рис особистості майбутнього офіцера (О. В. Барабанщиков). Сформовані у юнацькі роки у військовому вищому навчальному закладі позиція захисника країни, громадянська мотивація зробити якомога більше для Батьківщини, стають основою подальшого розвитку особистості, і навіть у разі зміни професійної орієнтації як засобу життєзабезпечення, має визначальний вплив на життєві вибори особистості.

Динаміка особистісних змін тісно пов'язана з етапами навчання майбутніх офіцерів. Так, курсанти, що навчаються на першому курсі ВВНЗ, характеризуються особливою сензитивністю до майбутньої професії, до серйозного навчання і до життєвої перспективи в цілому (В. П. Давидов, В. К. Павліченко, Я. В. Подоляк), адаптація відбувається на тлі протиріч між звичними формами поведінки і статутними вимогами. На другому курсі йде активний процес єднання курсантських колективів, підвищується їх згуртованість (А. С. Троц, М. І. Дьяченко). Третій курс, з одного боку, характеризується підвищеною самостійністю, з іншого, – курсанти навчаються нерідко не в повну силу своїх можливостей, що співіснує з їхньою підвищеною самооцінкою (В. І. Назаров, В. Я. Подоляк). Це період гострого осмислення найболючіших питань життя, спрямованого на опанування професійним еталоном і моральним ідеалом, неминаючими цінностями буття. На четвертому курсі майбутні офіцери, в основному, вже сформовані у професійному відношенні особистості, що мають певну життєву позицію (О. В. Барабанщиков).

Специфіка становлення майбутнього офіцера розглянута у науковій літературі. При цьому виявлені такі фактори, як вплив військового колективу (Ю. Б. Максименко, Я. В. Подоляк, Г. В. Ложкін, Я. Я. Ягупов; здорового способу життя (Г. В. Ложкін); морально-психологічного клімату у колективі (М. Й. Варій, М. І. Томчук, О. І. Воронов), форма навчання студентів (М. І. Нещадим) тощо. Аналіз наукових даних надає можливість вважати, що особистісні зміни в період професійної підготовки майбутнього офіцера відбуваються завдяки діяльності, що здійснює молода людина в характерному для вищого військового навчального закладу способі життя. Тому питання про чинники особистісного становлення майбутнього офіцера як суб'єкта життя необхідно вирішувати з урахуванням характеру навчально-професійної діяльності в цілісному процесі буття майбутнього офіцера у вищому навчально-професійному закладі, опосередкованого спілкуванням з наставниками та курсантами у військовому інституті (О. В. Барабанщиков, М. І. Нещадим, А. С. Троц, В. В. Ягупов).

Аналіз літератури надав змогу сконструювати психологічну модель особистісного становлення майбутнього офіцера, що ураховує сукупність діючих зовнішніх та внутрішніх чинників, етапність та психологічні механізми цього процесу, основні новоутворення та компоненти особистісного удосконалення (рис.1).

<p>Особистісне становлення майбутнього офіцера – процес змінюваності курсанта на етапі професійної підготовки в ході досягнення соціальної зрілості, розвитку позиції «Я-у-Світі» та життєвої компетентності, що виявляє себе особистісною ідентифікацією з військовою службою у перспективі життєвого шляху.</p>	
<p>Психологічні чинники особистісного становлення майбутнього офіцера</p>	
<p>Внутрішні</p>	<p>Зовнішні</p>
<p>Вихідні: очікування від навчання; зміст потреб, мотивів; характер ціннісного ставлення до обраної спеціальності та до виконання навчальних завдань. Актуалізовані в процесі підготовки у ВВНЗ: спрямованість особистості на захист країни; розвиток рефлексії, інтернального локусу контролю, реалістичної Я-концепції, життєвої перспективи, сумлінності, дисциплінованості та інших професійно-важливих якостей.</p>	<p>Організаційно-педагогічні: курс навчання як етап становлення майбутнього фахівця; форма навчання (підготовки офіцерів запасу або курсантська); професійна спрямованість навчальної діяльності. Макросоціально-психологічні: статус воїна в історії народу та престиж офіцера у сучасному суспільстві; Мікросоціально-психологічні: характер взаємовідносин у колективі товаришів та педагогів; командний характер спільної діяльності тощо.</p>
<p>Етапи навчання та психологічні механізми особистісного становлення майбутнього офіцера</p>	
<p>Початковий етап підготовки у ВВНЗ</p>	<p>Єдність механізмів адаптації та індивідуалізації тощо.</p>
<p>Основний етап підготовки у ВВНЗ</p>	<p>1) споглядання мікросередовища військового містечка, його виховуючих і культурно-історичних пам'яток; 2) механізм відображеної суб'єктності як форми ідеального прояву однієї людини в житті іншої (при актуалізації соціального інституту наставництва); 3) механізми загальноособистісної диференціації та ідентифікації; 4) громадянська та професійна ідентифікація; 5) символізація зв'язку власного життя з життям своєї країни при осмисленні власного життєвого шляху;</p>

	б) оптимізація емоційно-вольового компонента при виконання навчальних завдань.		
Завершальний етап підготовки у ВВНЗ	1) розвиток психологічної спостережливості; 2) самоаналіз результатів особистісного удосконалення та виконання навчальної діяльності професійного спрямування; 3) оптимізація власного особистісного розвитку у зв'язку зі спрямованістю на захист країни; 4) рефлексія; 5) самопроекування.		
Компоненти особистісного становлення та новоутворення			
когнітивний	мотиваційний	емоційний	поведінковий
опанування психологічними знаннями щодо особистісного становлення; формування життєвої перспективи з чітким уявленням про Я в єдності минулого-теперішнього-майбутнього; Я-концепція воїна-офіцера-захисника країни.	позиція захисника країни як громадянина і офіцера (професійна і громадянська); впевнено-ціннісне ставлення до обраної професії; громадянсько-ціннісне ставлення до виконання навчально-професійних завдань; внутрішньо-незалежне ставлення до членів колективу.	почуття патріотизму і громадянськості; обов'язку перед батьківщиною, вдячності батькам, наставникам, товаришам; почуття військового братерства і належності до офіцерства як елітарному осередку честі та гідності країни.	стратегія поведінки, діяння та вчинки, що керуються громадянською метою захисту країни, орієнтацією на сумлінну службу.

Рис.1. Психологічна модель особистісного становлення майбутнього офіцера

Відповідно наведеній моделі особистісне становлення майбутнього офіцера розглядається як цілісний процес, в якому особливу роль відіграє комплекс внутрішніх та зовнішніх умов, що виступають психологічними чинниками, дослідження яких надає змогу здійснювати цілеспрямований вплив і сприяти гармонізації особистісного розвитку військовослужбовців.

У другому розділі «Емпіричне дослідження психологічних особливостей та чинників особистісного становлення майбутніх офіцерів» розкривається зміст та логіка емпіричного дослідження та висвітлено основні результати констатуючого етапу, що спрямований на вивчення факторів і проявів різних типів стратегій особистісного становлення майбутніх офіцерів.

У відповідності до сформованих теоретичних уявлень про особистісне становлення майбутніх офіцерів, що розглядається як явище, зумовлене єдністю зовнішніх та внутрішніх чинників, сформовано психодіагностичну процедуру, що дає змогу оцінити різні аспекти і прояви явища, яке досліджувалось. А саме в центрі уваги було дослідження смислової сфери особистості, її потреб та мотивів, особистісної ідентифікації, ціннісного ставлення до військової служби, громадянськості та орієнтації на захист країни; особливостей образу Я як центральної складової позиції «Я-у-Світі», потреби у самоактуалізації, суб'єктивного контролю, інтерактивної рефлексії, суб'єктивного значення життєвих подій як важливої частини самопроекування та самоздійснення. Важливими показниками особистісного становлення майбутнього офіцера є також особливості виконання навчальних завдань у вищому військовому навчальному закладі і взаємовідносин курсантів та студентів та статус особистості у колективі.

Дослідження сукупності означених показників мало на меті через оцінку основних чинників виявити та описати певні стратегії особистісного становлення майбутніх офіцерів. При цьому, в основу дослідження було покладене загальнонаукове уявлення про стратегію як загальний, недеталізований план певної життєдіяльності, який охоплює відносно тривалий період, та уявлення про спрямованість особистості як сукупність стійких мотивів, поглядів, переконань, потреб, інтересів та прагнень, що орієнтують людину на досягнення складних життєвих цілей.

Критеріями особистісного становлення майбутніх офіцерів стали: взаємодія сенсу життя і сенсу професійної діяльності курсантів та студентів, характер очікувань від навчання, зміст потреб (біологічно-фізіологічний, соціальний, особистісно-психологічний) та мотивів, характер ціннісного ставлення майбутніх офіцерів до обраної спеціальності взагалі (визначено-ціннісний, слабо визначено-ціннісний, невпевнено-ціннісний, невизначено-ціннісний; прийняття завдань, їх виконання та подолання труднощів у цьому процесі) та до виконання навчальних завдань (громадянсько-ціннісний, соціально-ціннісний, особистісно-ціннісний, невиражено-ціннісний); характер взаємовідносин у колективі товаришів та педагогів (внутрішньо-незалежний, зовнішньо-незалежний, але кон'юнктурний, внутрішньо і зовнішньо-залежний від найближчого оточення та статусу особистості). Ступінь вираження цих критеріїв та їх комбінація проявляє себе у орієнтації курсантів на

самовдосконалення (у когнітивному, мотиваційному, емоційному та поведінковому її компонентах) та у виборі стратегії особистісного становлення.

Таким чином, у результаті дослідження виявлено типи стратегій особистісного становлення курсантів та студентів - майбутніх офіцерів: гуманістично-альтруїстичний, прагматично-утилітарний, егоїстично-гедоністичний, що підтвердило адекватність вибору комплексу діагностичних методів.

Виявлено, що при гуманістично-альтруїстичній стратегії сенс життя і сенс професійної діяльності військовослужбовця виповнені громадянською метою захисту країни і є односпрямованими. Гуманістично-альтруїстична стратегія особистісного становлення обумовлюється мотивами обов'язку, якими зумовлені вчинки морально розвинутих людей; розвинутими є потреби і мотиви – інтерес до життя, навчання і спілкування на основі провідної потреби пошуку істини, сенсу життя. Зміст потреб соціальний та здебільшого особистісно-психологічний. Ціннісно-моральна регуляція при гуманістично-альтруїстичній стратегії орієнтована на закони совісті. Ця стратегія визначається сповіданням основних загальнолюдських цінностей життя (любов, істина, творчість, краса, пошук призначення, турбота про інших) і власною позицією незалежно від впливу оточення. Виконання навчально-професійних завдань відбувається шляхом власного подолання труднощів, що супроводжуються напруженням та є громадянсько-ціннісним. Характер ціннісного ставлення майбутніх офіцерів до обраної спеціальності взагалі визначено-ціннісний; до прийняття завдань, їх виконання та подолання труднощів у цьому процесі - переважно соціально-ціннісний та громадянсько-ціннісний. Представники цього типу орієнтовані на самовдосконалення в просторі особистісного становлення. Характер взаємовідносин у колективі товаришів та педагогів внутрішньо-незалежний.

При прагматично-утилітарній стратегії сенс професійної діяльності і сенс життя існують паралельно при розгорнутих психологічних захистах особистості; зацікавленість у кар'єрі узгоджується з потребою в особистих досягненнях. При прагматично-утилітарній орієнтації самовизначення відбувається під впливом кон'юнктури, моди і інших зовнішніх умов. Зміст ціннісних орієнтацій – престиж, можливість кар'єрного росту, високий заробіток. Ціннісно-моральна регуляція при прагматично-утилітарній стратегії відбувається при слабкій участі совісті. Зміст потреб переважно соціальний і особистісно-психологічний. Характер ціннісного ставлення майбутніх офіцерів до обраної спеціальності взагалі слабо визначено-ціннісний та переважно невпевнено-ціннісний; прийняття завдань, їх виконання та подолання труднощів у цьому процесі мають переважно особистісно-ціннісний характер. Виконання навчально-професійних завдань при прагматично-утилітарній стратегії відбувається не тільки шляхом докладання зусиль і подолання труднощів, що супроводжуються напруженням, але й нерідко уникненням труднощів і

напружень за рахунок зусиль інших, людина орієнтована на практично-утилітарні відносини з людьми. Не мають вираженої орієнтації на удосконалення в просторі особистісного становлення. Характер взаємовідносин у колективі товаришів та педагогів зовнішньо-незалежний, але кон'юнктурний.

При гедоністично-егоїстичній стратегії сенс життя і сенс професійної діяльності різноспрямовані. Мотиви і вчинки характеризується нечутливістю до духовно-моральних аспектів. Зміст ціннісних орієнтацій при гедоністично-егоїстичній стратегії – матеріальна забезпеченість, комфорт, гроші, задоволення, розваги, вигода, прагнення до матеріального благополуччя та зручності у житті, що домінують як абсолютні. Зміст потреб переважно орієнтований на біологічно-фізіологічні потреби. Характер ціннісного ставлення майбутніх офіцерів до обраної спеціальності взагалі та до виконання навчальних завдань невизначено-ціннісний. Виконання навчальних завдань показало, що при гедоністично-егоїстичній стратегії вираженим є інтерес до пошуку засобів задоволення і потреба піти від реальності і труднощів життя, що вимагають напруження. При гедоністично-егоїстичній стратегії молоді люди задоволення не отримують від власного подолання труднощів при виконанні навчально-професійних завдань у процесі підготовки майбутнього офіцера. Орієнтація на вдосконалення в просторі особистісного становлення відсутня. Характер взаємовідносин у колективі товаришів та педагогів внутрішньо і зовнішньо залежний від найближчого оточення та статусу особистості.

Таке розподілення по типам стратегій особистісного становлення обумовлює вибори людини, які спричиняють загальну характеристику ціннісного ставлення до обраної професії, ставлення до країни, співвідношення орієнтації на високий рівень якості результату навчально-професійної діяльності, орієнтацію на дисциплінованість і сумлінність у сфері взаємовідносин у військовому колективі як особистісно значущі цінності. Як результат, курсанти та студенти, орієнтовані на особистісний розвиток, спрямовані на осмислення навчально-професійної діяльності і службових відносин, мають хороший рівень успішності навчання, високий статус у колективі.

Так, емпірично виявлено взаємозв'язок соціометричного статусу особистості у колективі від типу стратегій особистісного становлення (табл.1).

Таблиця 1

Особливості статусу у колективі у осіб з різними стратегіями особистісного становлення (N=155)

Стратегії особистісного становлення (експеримент-	Недостатньо авторитетна людина (в %)	Поважна у колективі особистість (в %)	Впливова людина (в %)	Загальна кількість осіб, що прийняли участь у

гальна група до)				дослідженні (в %)
Гедоністична- егоїстична	5,2	1,2	-	6,4
Прагматично- утилітарна	31,36	40,96	-	72,2
Гуманістично- альтруїстична	1,2	4,2	16	21,4

Факторний аналіз показав, що особистісне становлення взаємопов'язане, головним чином, з ціннісним ставленням до професії (0,842); успішністю навчання (0,902); розвитком спільної діяльності (0,786). Одним з найбільш вагомих характеристик особистісного становлення є орієнтація на самовдосконалення.

При цьому, слід вказати, що в досліджуваній вибірці старшого юнацького віку, який взагалі є сензитивним до проблем саморозвитку, за оцінкою орієнтації на самовдосконалення переважаючим є рівень нижчий за середній (70% досліджуваних курсантів та студентів). Найслабшим у структурі особистісного вдосконалення є поведінковий компонент (низький рівень розвитку визначено в 46,7%, високий – тільки в 1,9% досліджуваних), тому недостатня орієнтація на удосконалення проявляє себе при виконанні навчально-професійних завдань і виявляється у спілкуванні. Найбільш сформованим є мотиваційний компонент особистісного вдосконалення: 34,3% студентів мають високий рівень розвитку й лише 7,1% – низький. Встановлено, що студенти старших курсів більш орієнтовані на самовдосконалення, ніж студенти молодших курсів. На старших курсах підвищується рівень розвитку когнітивного й емоційного компонентів особистісного становлення і зниження мотиваційного. У результаті, рівень орієнтації на самовдосконалення, що проявляє себе в особистісному становленні майбутніх офіцерів, навіть на останньому етапі навчання не є достатнім.

З'ясовано також (на рівні тенденції), що курсанти характеризуються більшою орієнтацією на захист країни, ніж студенти – майбутні офіцери. Особливо чітко ці відмінності виявляються за рівнем розвитку мотиваційної складової: більш високий рівень розвитку мотиваційного компонента власного удосконалення у зв'язку з професією представлено у курсантів, ніж у студентів, що проходять навчання на факультеті підготовки офіцерів запасу (у вищому військовому навчальному закладі вони проводять лише день на тиждень протягом двох років).

Недостатня активність у самовдосконаленні при визначених стратегіях особистісного становлення свідчить про необхідність включення у зміст підготовки майбутніх офіцерів спеціальної роботи у напрямку сприяння особистісному становленню курсантів та студентів – майбутніх офіцерів. Вищезначені

характеристики свідчать про необхідність психологічного супроводження особистісного становлення у період професійної підготовки у вищому військовому навчальному закладі.

У **третьому розділі** «Програма сприяння особистісному становленню майбутніх офіцерів у вищому військовому навчальному закладі та результати її застосування» представлена програма психологічного супроводу процесу особистісного становлення майбутніх офіцерів на етапі їх професійної підготовки у вищому військовому навчальному закладі, а також дані про ефективність її впровадження.

Розроблена програма мала на меті оптимізувати стратегії особистісного становлення майбутніх офіцерів, і головне, орієнтацію майбутніх офіцерів на вдосконалення в цьому напрямку. Програма реалізовувалася впродовж всіх курсів підготовки майбутніх офіцерів протягом 2007-2010 року у структурі навчально-виховного процесу Військового інституту Одеського національного політехнічного університету як психологічний супровід, на заняттях, які передбачені у формі гуманітарної підготовки, на виховних годинах у навчальних підрозділах, при викладанні дисциплін гуманітарного та соціально-економічного циклу, в межах діяльності наукового гуртка. Через систему форм індивідуальної і групової роботи засобом виконання творчих вправ, моделювання проблемних ситуацій, у творчій взаємодії курсантів/ студентів та наставників, завдяки реалізації програми сприяння процесу особистісного становлення, виконанню навчально-професійних завдань в умовах сприяння особистісному удосконаленню оптимізувались стратегії особистісного становлення.

Робота у теоретичному модулі здійснювалася завдяки ознайомленню з основами теорії особистісного становлення.

Вплив вищого військового навчального закладу, педагогічного та курсантського колективів виступив головним зовнішнім соціально-психологічним чинником особистісного становлення. Орієнтація на удосконалення в просторі особистісного становлення розвивалась при контакті зі значущою персоною (наставником, товаришем з навчання) через механізм відображеної суб'єктності як форми ідеального прояву однієї людини в житті іншої. Оскільки неспрямований вплив особистості на інших людей є джерелом власного значення, через регулювання характеру взаємовідносин у колективі товаришів та педагогів вищого військового навчального закладу актуалізувалась інтеграція особистості у військовий колектив як соціальний організм, життєдіяльність якого спрямована на професійний захист країни. В процесі спільної командної діяльності здійснювалась єдність механізмів адаптації і індивідуалізації, інтеграція як змінення життєдіяльності інших людей, здійснення «духовних внесків» в спільне життя та їх

прийняття оточуючими і тим самим ствердження в інших людях, що є значущим джерелом нових смислів буття.

Внутрішні чинники особистісного становлення актуалізувалися через підвищення громадянськості, розвиток професійно важливих якостей особистості, оптимізацію виконання курсантами та студентами навчальних завдань та сфери їх взаємодії у колективі, розвиток інтернального локусу контролю та рефлексії.

Особистісне становлення майбутнього офіцера як психологічна реальність об'єктивує факт, що будь-яка практична, комунікативна чи пізнавальна дія виступає одночасно в двох напрямках: з одного, вона є операцією, пов'язаною з об'єктивною стороною активності у діяльності, фіксує функціональні здобутки особистості; з іншого – виражає суб'єктивне ставлення суб'єкта, визначає сенс вчинків і дій, і є його особистісним надбанням. Актуалізація рефлексивних складників самосвідомості майбутнього офіцера (особистісна рефлексія, зміст уявлень про Я, механізми диференціації та ідентифікації) слугують підґрунтям для розвитку адекватної ідентичності, виступають важливим чинником формування індивідуальної системи ціннісних орієнтацій майбутнього офіцера, позиції її захисника країни у світі. Завдяки здатності впорядковувати події власного життя, адекватно відобразити у своїй свідомості динаміку етапів життя, юнак набуває відчуття самототожності, життєвої перспективи, чіткого уявлення про Я в єдності минулого-теперішнього-майбутнього. Перехід від керування мотивацією навчально-професійної діяльності курсантів/студентів зовні до керування ними власною мотивацією захисту країни в процесі особистісного становлення забезпечує якісний стрибок процесу професійної підготовки майбутнього офіцера.

Підвищення функціональної та особистісної результативності навчально-професійної діяльності, поглиблення самоусвідомлення майбутнього офіцера як захисника країни в процесі психологічного супроводу процесу особистісного становлення при підготовці майбутнього фахівця громадянської спрямованості, розвиток спілкування з викладачами/наставниками, розвиток образу Я-професійного, оволодіння формами рефлексії, прагнення виявити морально-духовну активність, звички орієнтуватися на совість як внутрішній чинник поведінки та самопізнання, внесло корективи у встановлені раніше стратегії особистісного становлення майбутніх офіцерів. Значно зросла кількість майбутніх офіцерів, здатних до гуманістично-альтруїстичної активності, поліпшилися, хоча й не так істотно, прояви суб'єктної активності представників інших стратегій. Дані про кількісний розподіл досліджуваних на типи стратегії особистісного становлення майбутніх офіцерів до та після експерименту наведені в таблиці 2.

Таблиця 2

Відсотковий розподіл майбутніх офіцерів за типами стратегій особистісного становлення до та після експерименту

Типи стратегій особистісного становлення	До експерименту (у %)		Після експерименту (у %)	
	Експериментальна група	Контрольна група	Експериментальна група	Контрольна група
Гедоністично-егоїстичний	6,5	6,5	-	3,2
Прагматично-утилітарний	75,5	73,5	29,0	60,0
Гуманістично-альтруїстичний	18,0	20,0	71,0	36,8

При гуманістично-альтруїстичній стратегії особистісного становлення, сприяння здійснювалось у напрямку системи соціальної взаємодії курсантів, розвитку власної гідності курсантів та студентів, що не дозволяє маніпулювати ними з боку інших членів соціуму.

Якщо при гуманістично-альтруїстичній стратегії, самовдосконалення відбувається в межах даної правильно обраної стратегії, то при прагматично-утилітарній стратегії важливо сприяти рефлексуванню, зверненню особистості до аналізу свого досвіду і вироблення іншої життєвої стратегії. При гедоністично-егоїстичній стратегії особистісного становлення необхідно активно запобігати деструктивним тенденціям розвитку особистості, що діють як пускові механізми – високому рівню невротизації особистості, психічним напруженням особистості при слабкій здатності до самоконтролю, егоцентризму, агресивності, афективності, імпульсивності, слабовілля, конформізму, зовнішньому локусу контролю, почуттю розчарованості, розгубленості, зневіри, відсутності сенсу життя, конфліктності у взаємовідносинах.

Ефективність здійснених впливів в експерименті показана за допомогою G критерія знаків: в контрольній групі при статистиці $T=34$, при $p \leq 0,05$ при $n=155$ значення $n-ta=64$, таким чином виконується нерівність $T < n-ta$ ($34 > 91$), що свідчить про відсутність тенденції покращення особистісного становлення; тоді як в експериментальній групі $T=94$ при $p \leq 0,01$ та $n=155$ значення $n-ta=85$, нерівність $T > n-ta$ ($94 > 85$) свідчить про наявність позитивних змін в особистісному становленні.

Завдяки дії прагнень юнацтва до дружніх міжособистісних відносин з властивою цьому вікові активністю і щирістю, сензитивності до питань моральності, чутливості до духовно-етичної проблематики, пошуку наставництва, зміцніла морально-духовна площина діяльності курсантів та студентів – майбутніх офіцерів у їх спрямованості на захист країни. В цілому інтенсифікувалося життя всіх майбутніх офіцерів з різними стратегіями особистісного становлення.

Таким чином, апробація розробленої програми психологічного супроводу процесу особистісного становлення майбутніх офіцерів на етапі їх професійної підготовки, показала її ефективність у вищому військовому навчальному закладі.

ВИСНОВКИ

В дисертаційній роботі здійснено дослідження особистісного становлення майбутнього офіцера з позицій особистісно-діяльнісного підходу. Відповідно до мети і завдань дослідження розробка проблеми велась у двох напрямках: перший – пов'язаний з уточненням характеристики особистісного становлення по відношенню до майбутнього офіцера, другий – з визначенням чинників цього процесу та можливості їх актуалізації в процесі сприяння особистісному становленню майбутнього офіцера у вищому навчальному військовому закладі.

Результати дослідження дають підстави для таких висновків:

1. Теоретично-методологічний аналіз літератури довів актуальність і перспективність наукового вивчення особистісного становлення майбутніх офіцерів і психологічних чинників цього процесу. Особистісне становлення майбутнього офіцера є цілісним за змістом і характером, перспективно спрямованим процесом змінюваності в ході досягнення соціальної зрілості, життєвої компетентності, позиції Я-у-Світі. Про особистісне становлення курсантів свідчить наявність особистісної програми, до складу якої входять життєві плани, цілі, прогностичні оцінки результатів власної активності у її зв'язку з обраною професією. Особистісне становлення майбутнього офіцера у вищому військовому навчальному закладі є розгортанням ним особистісного буття в процесі самовдосконалення та розвитку самоідентичності в контексті навчально-професійної діяльності і фіксує неперервний перехід якості буття курсанта та студента як особистості з нижчого на вищий рівень в індивідуальній і колективній формах власного існування.

2. Теоретично обґрунтовано модель особистісного становлення майбутнього офіцера, що представляє систему зовнішніх та внутрішніх чинників, етапи та механізми розгортання процесів особистісного становлення та його результативні показники – компоненти особистісного удосконалення та новоутворення.

При цьому вихідними психологічними чинниками є очікування від навчання; зміст потреб, мотивів; характер ціннісного ставлення до обраної спеціальності та до виконання навчальних завдань. В процесі навчально-професійної діяльності актуалізуються такими психологічними чинниками особистісного становлення, як орієнтація на самовдосконалення і розвиток професійно важливих якостей особистості, у тому числі громадянськості, інтернального локусу контролю, рефлексії та інших властивостей.

Важливим є урахування впливу зовнішніх макросоціально-психологічних (статус воїна в історії народу та престиж офіцера у сучасному суспільстві),

мікросоціально-психологічних (характер взаємовідносин у колективі товаришів та педагогів; командний характер спільної діяльності тощо) та організаційно-педагогічних чинників (курс навчання, форма навчання, професійна спрямованість навчальної діяльності).

Саме взаємодія внутрішніх та зовнішніх чинників зумовлює процес особистісного становлення майбутнього офіцера, що розгортається на основі актуалізації психологічних механізмів через включення студентів та курсантів в навчально-професійну діяльність в зв'язку з морально-психологічним кліматом у колективі.

3. Результативними показниками особистісного становлення майбутнього офіцера стають самототожність та життєва перспектива з чітким уявленням про Я в єдності минулого-теперішнього-майбутнього, Я-концепція воїна-офіцера - захисника країни (когнітивний аспект), позиція захисника країни як громадянина і офіцера, впевнено-ціннісне ставлення до обраної професії; громадянсько-ціннісне ставлення до виконання навчально-професійних завдань, внутрішньо-незалежна позиція у колективі (мотиваційний аспект); почуття патріотизму і громадянськості; обов'язку перед Батьківщиною, вдячності батькам, наставникам, товаришам; почуття військового братерства і належності до офіцерства як елітарного осередку честі та гідності країни (емоційний аспект); стратегія поведінки, діяння та вчинки, що керуються громадянською метою захисту країни, орієнтацією на сумлінну службу (поведінковий аспект).

4. За емпіричними даними встановлено, що рівень орієнтації сучасних курсантів та студентів – майбутніх офіцерів на самовдосконалення, що проявляє себе в особистісному становленні, переважно нижчий за середній. При цьому найбільш сформованим є мотиваційний компонент особистісного вдосконалення, а найслабшим - поведінковий компонент. На старших курсах підвищується рівень розвитку когнітивного й емоційного компонентів особистісного становлення і зниження мотиваційного. Проте загальний рівень орієнтації на самовдосконалення навіть на останньому етапі навчання не є достатнім.

5. Виявлено стратегії особистісного становлення майбутніх офіцерів: гуманістично-альтруїстична, прагматично-утилітарна, егоїстично-гедоністична. Ці стратегії обумовлюються мотивами відповідної спрямованості, узгодженістю сенсу життя і сенсу професійної діяльності військовослужбовця, особливостями ціннісно-моральної регуляції, співвідношенням провідних інтересів і відповідних їм потреб, особливостями самовизначення. Показано, що конструкти ціннісно-сислової сфери як інтеріоризовані гуманістичні та соціально-професійні цінності постають визначальними змістовими утвореннями стратегії особистісного становлення.

6. Доведено, що важливою умовою оптимізації особистісного становлення є громадянсько-спрямований психологічний супровід процесу підготовки майбутнього

фахівця. При гуманістично-альтруїстичній спрямованості особистості, сприяння доцільно здійснювати у напрямку розвитку системи соціальної взаємодії курсантів та власної гідності курсантів та студентів. При прагматично-утилітарній стратегії курсантам та студентам необхідна орієнтація на усвідомлення і осмислення власної діяльності, при гедоністично-егоїстичній стратегії особистісного становлення важливо запобігати деструктивним механізмам розвитку особистості.

Застосування програми сприяння особистісному становленню з урахуванням психологічних чинників особистісного становлення та типів стратегій свідчать про ефективність її впровадження в процес підготовки майбутнього офіцера у вищому військовому навчальному закладі.

7. Дане дослідження не охоплює все коло актуальних питань, що стосуються проблеми особистісного становлення майбутніх офіцерів та його психологічних чинників. Перспективним у даному контексті є вивчення динаміки особистісного становлення на подальшому життєвому шляху після завершення професійної підготовки у вищому військовому навчальному закладі.

Основні результати дослідження відображено у наступних публікаціях:

1. Дончак А. М. Деякі психологічні механізми спадкоємності поколінь військовослужбовців / А. М. Дончак // Вісник Національної академії оборони України: Збірник наукових праць. – 2008. – Вип. 2(6). – С. 81-85.
2. Дончак А. М. Застосування психомалюнку в діагностико – корекційній методиці сприяння громадянськості особистості / А. М. Дончак, Л. А. Снігур // Наука і освіта. – 2009. – №1-2. – С. 120-124.
3. Дончак А. М. Психологічні особливості спадкоємності поколінь у навчально-виховному процесі ВВНЗ / А. М. Дончак // Наука і освіта. – 2009. – №9. – С. 91-94.
4. Дончак А. М. Взаємодія викладачів і майбутніх офіцерів як чинник становлення особистості захисника країни / А. М. Дончак // Науковий вісник Південноукраїнського національного педагогічного університету ім. К. Д. Ушинського. – 2011. – № 1-2. – С. 14-20.
5. Дончак А. М. Ефективність сприяння особистісному становленню майбутнього офіцера в умовах військового інституту / А. М. Дончак // Науковий вісник Південноукраїнського національного педагогічного університету ім.К.Д.Ушинського. – 2011. – № 7-8. – С. 20-27.
6. Дончак А. М. Посилення тенденцій громадянськості особистості засобом роботи у творчій групі / А. М. Дончак, Л. А. Снігур, О. М. Снігур : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. [«Соціалізація особистості і суспільні трансформації: механізми взаємовпливу та вияви»] (14-15 травня 2009 р.) / Мін-во освіти і науки України, Чернівецьк. нац. ун-т ім. Ю. Федьковича. – Чернівці: Книга – XXI, 2009. – С. 281-285.
7. Дончак А. М. Психологічне дослідження взаємодії наставника і студента у

педагогічному процесі ВВНЗ / А. М. Дончак : матеріали Другої Всеармійської наук.-практ. конф. [«Актуальні проблеми психологічного забезпечення життєдіяльності військ (сил) в сучасних умовах»] (29 жовтня 2009 р.) / Мін-во оборони України, Нац. акад. оборони України. – К.: НАОУ, 2009. – С. 237 - 239.

8. Дончак А. М. Теоретико-методологічні підходи до системи морально-психологічного забезпечення у Збройних Силах України: роль спадкоємності та наступності в компетентному військовому управлінні / А. М. Дончак, Ю. І. Чаус: матеріали міжрегіонального наукового семінару [«Актуальні проблеми становлення особистості професіонала в ризиконебезпечних професіях»] (25 березня 2010 р.) / Мін-во оборони України, Нац. ун-т оборони України. – К.: НУОУ, 2010. – С. 101-103.

АНОТАЦІЇ

Дончак А.М. Психологічні чинники особистісного становлення майбутнього офіцера. – На правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата психологічних наук за спеціальністю 19.00.07. – педагогічна та вікова психологія. – Державний заклад «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського», Одеса, 2012.

У дисертаційному дослідженні здійснено теоретичний і емпіричний аналіз особистісного становлення майбутніх офіцерів і його чинників.

На основі теоретико-методологічного аналізу проблеми та уточнення суттєвих характеристик особистісного становлення майбутнього офіцера створено модель цього процесу. У моделі представлено систему зовнішніх (організаційно-педагогічних, макросоціально-психологічних та мікросоціально-психологічних) та внутрішніх (вихідних та актуалізованих) чинників, етапи та механізми розгортання процесів особистісного становлення та його результативні показники – компоненти особистісного удосконалення та новоутворення.

Розроблено процедуру вивчення психологічних чинників особистісного становлення курсантів та студентів в умовах вищого військового навчального закладу.

Вивчено основні типи стратегій особистісного становлення майбутнього офіцера та психологічні особливості осіб, схильних до певних стратегій. Розроблено, апробовано та впроваджено у практику програму психологічного супроводу особистісного становлення при підготовці курсантів та студентів у вищому військовому навчальному закладі.

Ключові слова: особистісне становлення, майбутні офіцери, психологічні чинники, типи стратегій, особистісне вдосконалення, ціннісні орієнтації.

Дончак А. М. Психологические факторы личностного становления будущего офицера. – На правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата психологических наук по специальности 19.00.07. - педагогическая и возрастная психология. - Государственное учреждение "Южно-украинский национальный педагогический университет имени К. Д. Ушинского», Одесса, 2012.

На основе теоретико-методологического анализа проблемы уточнена характеристика личностного становления будущего офицера как процесса изменений курсанта – будущего офицера на этапе его профессиональной подготовки в ходе достижения социальной зрелости, развития позиции «Я в мире» и жизненной компетентности, которая проявляется в личностной идентификации с военной службой в перспективе жизненного пути.

Выявлено внешние (макросоциально-психологические, микросоциально-психологические, организационно-педагогические) и внутренние (исходные и актуализированные) факторы личностного становления будущих офицеров в высшем военном учебном заведении. Раскрыты психологические механизмы личностного становления будущих офицеров в соответствии с этапами их обучения, представлены компоненты и новообразования этого процесса.

Разработана процедура изучения психологических факторов личностного становления будущего офицера в условиях высшего военного учебного заведения. Изучены основные типы стратегий личностного становления будущего офицера (гуманистически-альтруистическая, прагматично-утилитарная, эгоистично-гедонистическая) и выделены психологические особенности лиц, склонных к определенным стратегиям. Критериями стратегий личностного становления стали: взаимодействие смысла жизни и смысла профессиональной деятельности курсантов и студентов - будущих офицеров, характер ожиданий от обучения, содержание потребностей и мотивов, характер ценностного отношения будущих офицеров к выбранной специальности вообще; к принятию задач, их выполнению и преодолению трудностей в этом процессе и к выполнению учебных заданий; характер взаимоотношений в коллективе товарищей и педагогов. Степень выраженности этих критериев проявляет себя в ориентации курсантов-будущих офицеров на самосовершенствование (в когнитивном, мотивационном, эмоциональном и поведенческом его компонентах).

Разработана, апробирована и внедрена в практику программа психологического сопровождения процесса подготовки курсантов и студентов в высшем военном учебном заведении, которая благоприятствует личностному становлению будущего офицера.

Результаты применения программы содействия личностному становлению с учетом выделенных психологических факторов свидетельствуют об эффективности

ее внедрения в процесс подготовки будущего офицера в высшем военном учебном заведении. Получили дальнейшее развитие система представлений о личностном становлении будущих офицеров и его факторах в условиях высшего военного учебного заведения.

Ключевые слова: личностное становление, будущие офицеры, психологические факторы, типы стратегий, ценностные ориентации.

Donchak A. M. Psychological factors of personality formation of the future officer. - Manuscript.

Dissertation for the candidate of psychological sciences degree, major 19.00.07. - pedagogical and development psychology. - State establishment "K. D. Ushinsky South-Ukrainian National Pedagogical University", Odessa, 2012.

The dissertation presents a theoretical and empirical analysis of personality formation of future officers and its factors.

Having conducted theoretical and methodological analysis of the problem and having made the essential features of personality formation of the future officer more precise, a model of this process has been developed. The model puts forward a system of external (organizationally pedagogical, macro-socially-psychological and micro-socially-psychological) and internal (initial and actualized) factors, stages and mechanisms of the unfolding of personality formation processes and indicators of its results – the components of personality enhancement and change.

A procedure for studying psychological factors of future officers' personality formation at military institutions of higher education has been developed.

The principal types of future officers' personality formation strategies and psychological peculiarities of individuals prone to certain strategies have been investigated. We have developed, tested and introduced a program of psychological support of personality formation during training of students at military institutions of higher education.

Key words: personality formation, future officers, psychological factors, types of strategies, personality enhancement, value orientations.